

การพัฒนาภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณในสถานศึกษา

บูรณาการตามแนวพุทธธรรม

Development of Spiritual Leadership

in Educational Institutions Integrated with Buddhist Principles

พระศักดา ชนาสโภ (สมณวัทนา) *

Phra Sakda Chanasapo (Sommanawattana)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอ การพัฒนาภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณในสถานศึกษา ซึ่งผู้นำหรือผู้บริหารที่จะประสบผลสำเร็จหรือผู้บังคับบัญชาที่ดีคือผู้ที่สามารถใช้ความเป็นผู้นำหรือภาวะผู้นำในการบริหารงาน โดยสามารถปรับสภาวะแวดล้อมเพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้ร่วมงานมีจิตใจร่วมกันปฏิบัติงานให้เกิดประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานให้มากที่สุด ส่วนผู้บริหารมีภาวะผู้นำได้จากความเชื่อมั่นและไว้วางใจในตัวผู้บังคับบัญชา การให้ความสนับสนุนเกื้อกูลจากผู้ใต้บังคับบัญชา การให้อิสระในการปฏิบัติงานและการรับฟังความคิดเห็นจากผู้ใต้บังคับบัญชา หากพิจารณาแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำในยุคปัจจุบัน อาทิ ภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ภาวะผู้นำเชิงবারมี ภาวะผู้นำเชิงวัฒนธรรม จะพบว่าแนวคิดที่สอดคล้องกันคือผู้นำต้องมีวิสัยทัศน์ที่แหลมคม เป็นวิสัยทัศน์ที่ในอนาคต มีการเจริญเติบโต ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณ จึงเป็นที่นิยมกันมากในสังคมปัจจุบัน เพราะมีความละเอียดอ่อน ไม่น้อยไปกว่าเรื่องทางศาสนา เป็นภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพในสถานศึกษา จึงเป็นที่สามารถจัดการศึกษาสู่ความเป็นเลิศในศตวรรษที่ 21 อันเป็นการเสริมสร้าง

* คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสิทธิภาพ ซึ่งเน้นเรื่องคุณธรรม ความเข้มแข็งและข้อผูกพันเชิงลึกของคนในองค์กร ซึ่งประกอบไปด้วยหลักธรรมสำคัญ คือ ครองตน ครองคน และครองงาน

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำ, สถานศึกษา, หลักพุทธธรรม

Abstract

This academic article aimed to propose development of spiritual leadership in educational institutions integrated with Buddhist Principles. Data were collected by using documentary study form the content related to spiritual leadership, educational management and Buddhist principle. Results of the study showed that a successful leader or executive or a good supervisor was one who can apply leadership principle in the management which can adjust the environment in order for subordinates or associates to share their minds to work for the most benefit of the performance. The management has leadership, as can be seen from the confidence and trust in the leader by providing support and assistance from subordinates, giving freedom to work, and hearing opinions from subordinates. Considering current leadership concepts such as visionary leadership, transformational leadership, charismatic leadership, and cultural leadership were found to be coherent in the idea that leaders have sharp vision and a future vision that is growing spiritual leadership. Therefore, it is very popular in today's society because it is sensitive not less than religious aspect. It is an effective leader in educational institutions, thus being able to provide education to excellence in the 21st century which emphasizes virtue, the strength, and deep commitment of the people in the organization which consists of

important principles of oneself governance, personnel governance and work control.

Keywords: Leadership, Educational Institutions, Buddhist Principles

บทนำ

ในปัจจุบันการจัดการศึกษาของไทยมีวิวัฒนาการมาโดยตลอด อาจจะเป็นเพราะมีปัจจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศทำให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ปัจจัยภายในเกิดจากความต้องการพัฒนาสังคมให้มีความเจริญและทันสมัย ส่วนปัจจัยภายนอกเกิดจากกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมือง ตลอดจนการติดต่อสื่อสารกัน ทำให้ประเทศไทยต้องปรับตัวให้ทันสมัย รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ประเทศไทยได้เกิด การพัฒนาให้ทัดเทียมกับนานาชาติอารยประเทศ ตลอดจนการรับกระแสการปฏิรูปการศึกษาของนานาชาติ สู่ความเป็นประชาคมอาเซียน ในปี พ.ศ.2558 รูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา จึงเป็นเรื่องที่ทุกภาคส่วนต้องตระหนัก และปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงท่ามกลางกระแสแห่งความเป็นโลกาภิวัตน์ (globalization) เพื่อรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ว่าการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นการจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษามีพัฒนาการทางร่างกาย สติปัญญา จิตใจ อารมณ์และสังคม เหมาะสมกับวัย มีความรู้คู่คุณธรรมที่จะดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุขบนพื้นฐานความเป็นไทยอย่างมีศักดิ์ศรี และภาคภูมิใจสามารถพึ่งตนเอง มีทักษะที่จะแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง มีทักษะเบื้องต้นในการประกอบอาชีพ มีวิสัยทัศน์อันกว้างไกลพอที่จะรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในสังคมโลก มีจิตสำนึกที่ถูกต้องโดยรัฐจะจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปีอย่างทั่วถึงให้กับทุกคนอย่างมีคุณภาพ โดยการใช้นวัตกรรมทางการศึกษา และเทคโนโลยีตลอดจนรูปแบบที่หลากหลายให้สอดคล้องกับสภาพความแตกต่างของแต่ละบุคคลและความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่น

การพัฒนาภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณ

ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณ (spiritual leadership) หมายถึง ความสามารถของผู้บริหารสถานศึกษาในการจูงใจหรือนำบุคคลอื่น ๆ อย่างมีวิสัยทัศน์ เป็นผู้สร้างความหวัง พลังศรัทธาและความไว้วางใจในการปฏิบัติงาน

ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณ เป็นผู้นำที่ให้ความสำคัญในด้านของวิสัยทัศน์ พันธกิจ รวมไปถึงการส่งเสริมความสมดุลในด้านความต้องการในการทำงานที่ทำให้ทุกคนในองค์กรมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบงานของตนเสมือนอยู่ที่บ้าน ความเชื่อในเรื่องของการพัฒนาตนเองและผู้ใต้บังคับบัญชาให้เป็นไปตามเป้าหมายสำคัญขององค์กร ดังนั้นภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณจึงช่วยเสริมสร้างให้ผู้คนได้เพิ่มความหมายของการเป็นอยู่และทัศนคติที่ดีในการทำงาน (Fry, L.W. , 2003 : 619-622.)

การพัฒนาผู้นำทางการศึกษามีอาชีพในอนาคตนั้น จำเป็นต้องมีภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณเพราะการเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพเป็นกุญแจสำคัญในการบริหารสถานศึกษา และเป็นกุญแจสำคัญที่ส่งผลต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางการศึกษา ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณยังรวมถึงผู้นำที่สอนหลักการที่ถูกต้อง การประยุกต์เทคนิคที่ช่วยกำกับดูแล ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณจึงเป็นแม่แบบสำหรับการพัฒนาองค์กรแห่งการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาองค์กรในเชิงบวก อีกทั้งพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์ไม่เพียงแต่สามารถอยู่ร่วมกันแต่เป็นการเสริมสร้างประสิทธิภาพ ซึ่งเน้นเรื่องคุณธรรม ความเข้มแข็งและข้อผูกพันเชิงลึกของคนในองค์กร

ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณเป็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงภายในทางทฤษฎี (ผู้นำการเปลี่ยนแปลง ผู้นำใฝ่บริการ ผู้นำเชิงจิตวิญญาณ ผู้นำเชิงจริยธรรม) ซึ่งเป็นที่นิยมกันมากในหลายอุตสาหกรรมมากกว่า 10 ปี โดยส่วนมากนิยมในด้านอุตสาหกรรมเกี่ยวกับสุขภาพ เป็นการตอบสนองความพึงพอใจ การรับรู้ถึงความแตกต่างขององค์กร ความเข้าใจในจิตวิญญาณความเป็นอยู่ ซึ่งในวงการศึกษานี้ ในยุคปัจจุบันก็มีความละเอียดอ่อนในการตื่นตัวเรื่องจิตวิญญาณของชีวิตในประเทศไทยและต่างประเทศในด้านสุขภาวะที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ (ประเวศ วัชสี, 2544 : 14)

จิตวิญญาณ หมายถึง มีจิตสูง กล่าวคือ มีความดี อดทนเห็นแก่ตัว มีปัญญา มีการเข้าถึงสิ่งที่สูง จิตหรือจิตวิญญาณเป็นคำกลางๆ สัตว์มีจิตหรือวิญญาณแต่ไม่มีจิตวิญญาณหรือจิตสูง จึงกล่าวได้ว่า สัตว์มีกาย จิต สังคม ในขณะที่มนุษย์มีกาย จิต สังคม จิตวิญญาณ ดังนั้นจิตวิญญาณจะให้ความหมายทางพุทธ หมายถึง ปัญญาที่ได้ หรือทางสากลหรือทางศาสนาอื่นจะตรงกับคำว่า spiritual

หลักการพัฒนาในสถานศึกษา

การพัฒนาเป็นกระแสแห่งความเจริญของประเทศตะวันตก หรือประเทศที่พัฒนาแล้ว ได้หลั่งไหลไปสู่ประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศที่มีความเจริญน้อยกว่า คำว่าการพัฒนาจึงได้ถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายความก้าวหน้าให้ทัดเทียมกับประเทศในตะวันตก ซึ่งมีความหมายครอบคลุมหลายแง่มุม แนวความคิดการพัฒนาจะเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ไปสู่สภาพที่ทันสมัยหรือการปรับให้เป็นอุตสาหกรรม เป็นการกำหนดรูปแบบ วิธีการและยุทธวิธี ในการพัฒนาประเทศที่มีความแตกต่างกันออกไป แนวคิดของการพัฒนาจึงครอบคลุมถึงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม (จิรพรรณ กาญจนจิตรา, 2548 : 9) จะเป็นการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจและความสงบสันติ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการได้รับการพัฒนา ด้านการศึกษา สิ่งแวดล้อมที่ดี พักผ่อนหย่อนใจและการพัฒนาวัฒนธรรมและจิตใจด้านต่าง ๆ ความต้องการทั้งหมดนี้บางครั้งเราเรียกกันว่า “การพัฒนาคุณภาพ” ซึ่งเป็นความท้าทายความสามารถของผู้บริหาร นำไปสู่ความสำเร็จที่เกิดขึ้น จะสามารถช่วยลดและขจัดปัญหาวิกฤตทางการศึกษา เช่น คุณภาพสถานศึกษาที่แตกต่างกัน คุณภาพผู้เรียนที่มีมาตรฐาน ไม่เท่าเทียมกันผู้เรียนขาดกระบวนการเรียนรู้ที่จะพัฒนางานได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และความเหลื่อมล้ำในการเข้ารับบริการทางการศึกษา

หลักธรรมที่นำไปสู่การพัฒนาสถานศึกษาให้ยั่งยืน

การพัฒนาในทัศนะชาวพุทธ การพัฒนาแท้ที่จริงคือการพัฒนาที่เราเป็นอยู่ปัจจุบัน มีการพัฒนาถึงจุดสูงสุดแล้วหรือยัง อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์คนหนึ่ง หรือมนุษย์ทุกคนที่อุบัติมาในโลกนี้จะพึงได้รับ ไม่ว่าจะเป็น ทรัพย์สิน เงินทอง บ้านเรือนที่ใหญ่โต ไร่สวน การได้ครอบครองสิ่งต่าง ๆ ที่มีความหาศาลใช่หรือไม่ แต่สิ่งเหล่านี้มนุษย์ก็มีอยู่ชั่วขณะหนึ่ง คือในขณะที่เขาดำรงชีวิตเท่านั้นมิใช่หรือ ในช่วงที่มนุษย์นอนหลับ หรือเสียชีวิตมนุษย์ก็นำสิ่งที่เขาเป็นเจ้าของนำติดตัวไปได้แม้แต่ชิ้นเดียว โลกที่เราอาศัยอยู่ทุกวันนี้มองทางด้านวัตถุจะเห็นว่า มนุษย์มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด นำความรู้ไปใช้การพัฒนาอย่างรวดเร็ว มีอุปกรณ์เครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวกสบายอย่างที่ไม่思議ชั่วชนิดใดพัฒนาได้ มีเครื่องมือแพทย์ทำการรักษาที่ทันสมัย ที่ช่วยยืดอายุการมีชีวิตให้ยาวนานออกไป ทั้งมีการพัฒนาภาวะเบียดต่าง ๆ เพื่อควบคุมพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ให้อยู่ในกรอบของสังคมเพื่อไม่ให้ไปสร้างความเดือดร้อนวุ่นวายต่อกัน แต่หากว่ามองอีกด้านหนึ่งสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมด ไม่ได้สร้างความสุขให้กับมนุษย์อย่างแท้จริงใช่หรือไม่ คนที่มีแล้วก็ยังอยากมีมีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ คนที่ยังไม่มี ก็พยายามขวนขวายเพื่อที่จะได้จะมีขึ้นมาครอบครอง หากเป็นเช่นนี้ความต้องการของมนุษย์ก็ไม่มีที่สิ้นสุด มนุษย์จะพยายามแสวงหาให้ตนได้สิ่งที่ต้องการมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เมื่อเป็นดังนี้ทรัพยากรที่เหลืออยู่ในปัจจุบันอาจไม่พอต่อการตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ ดังคำกล่าวของมหาตมะคานธีว่า “ทรัพยากรในโลกนี้มีเพียงพอที่จะหล่อเลี้ยงคนทั้งโลก แต่ไม่เพียงพอสำหรับคนที่มีความโลภเพียงคนเดียว” ดังนั้น การพัฒนาในมุมมองทางพุทธศาสนา มองว่าการพัฒนามนุษย์ที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน เพื่อให้คนรุ่นหลังสามารถใช้ชีวิตได้อย่างปกติสุขเท่ากับคนในยุคปัจจุบัน ไม่ลดทอนความสามารถของตนลงไปเกิดความลำบากในใช้ทรัพยากรในการดำรงชีวิต นักปราชญ์ด้านพุทธศาสนาเสนอทัศนะที่น่าสนใจไว้ว่า การพัฒนาที่นำไปสู่ความยั่งยืน ควรมีการพัฒนา ให้ครบ 3 ด้านคือ (สุทธิพร รัตนธรร ตรีธธา, 2553)

1. ด้านพฤติกรรม และวิถีใช้ชีวิต ตลอดจนการทำมาหาเลี้ยงชีพ และวิถีปฏิบัติในการผลิตบริโภคแข่งขัน และอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม พฤติกรรมที่ดีเป็นช่องทางให้จิตใจพัฒนาและช่วยให้ปัญญาออกงาม

2. ด้านจิตใจ เช่นพัฒนาคุณธรรม ความเข้มแข็งมั่นคงของจิตใจ และสภาพจิตใจที่งดงาม รวมทั้งความสุข ความพอใจ ความสดชื่น เบิกบาน จิตใจเป็นตัวชี้กำหนดพฤติกรรมและสภาพจิตใจ ที่พอใจมีความสุขก็ทำให้พฤติกรรมมีความมั่นคง ปัญญาจะทำงานได้ดีและพัฒนาไปได้ต้องอาศัยสภาพจิตใจที่เหมาะสมโดยเฉพาะการพัฒนาคนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

3. ด้านปัญญา คือความรู้เข้าใจเหตุผล การเข้าถึงความจริงรวมทั้งความเชื่อทัศนคติ ค่านิยม และแนวความคิดต่าง ๆ ความรู้ ความเข้าใจต่าง ๆ รวมทั้งแนวความคิดทัศนคติ และ ค่านิยม ปัญญาเป็นตัวแก้ปัญหาคือเป็นตัวปรับพฤติกรรมและจิตใจให้ลงตัวพอดี และเป็นตัวนำสู่จุดมุ่งหมายแห่งความมีอิสรภาพและสันติสุข จะต้องพัฒนาควบคู่ประสานกันไปและอิงอาศัยการพัฒนาทั้งพฤติกรรมและจิตใจ ภูมิปัญญาวิถีพุทธให้ความสำคัญกับความสมดุลระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ซึ่งรวมถึงคุณค่าทางด้านจิตใจที่ให้นิยามการอบรมทางด้านคุณธรรมในสังคมร่วมไปกับการพัฒนาทางวัตถุ

ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืน มีลักษณะที่เป็นบูรณาการ คือทำให้เกิดองค์รวม (Holistic) หมายความว่าองค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือ การมีดุลยภาพ (Balance) หรืออีกนัยหนึ่งคือการทำกิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับธรรมชาติ

หลักธรรมสำคัญที่ช่วยแก้ไขปัญหาคือการทำหน้าที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการพัฒนาของมนุษย์ที่มุ่งหวังให้เกิดความสุขสบายโดยเฉพาะความสุขในส่วนปัจเจก โดยละเลยปัญหาที่เกิดจากพัฒนาคือ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ความไม่เป็นธรรมการน้อมนำศีลห้า และเบญจศีลเบื้องต้นของหลักคำสอน มาพึงปฏิบัตินั้นสามารถช่วยก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ดังรายละเอียด ดังนี้ คือ

1. ศิลข้อที่หนึ่ง ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามเบียดเบียนสัตว์ และการไม่ใช้ความรุนแรงทุกรูปแบบ เป็นศีลที่ว่าด้วยหลักการด้านสิทธิมนุษยชนตลอดจนสิ่งแวดล้อมเป็นการปกป้องชีวิตของมนุษย์ชน รวมไปถึงการไม่เบียดเบียนสัตว์และธรรมชาติ

2. ศิลข้อที่สอง ห้ามลักทรัพย์ เป็นศีลว่าด้วยหลักประกันเรื่องของการไม่ทุจริต ไม่คอร์รัปชัน เป็นข้อธรรมที่ช่วยให้สังคมเกิดการใช้และการกระจายทรัพยากรที่เป็นธรรม

3. ศิลข้อที่สาม ห้ามประพฤตินอกใจ เป็นหลักประกันเรื่องความมั่นคงของสถาบันครอบครัวรวมทั้งการคุ้มครองเด็ก สตรี เยาวชนให้คนทุกคนได้รับการปฏิบัติในฐานะที่เป็นมนุษย์ด้วยกันไม่ใช่ฐานะที่เป็นแค่ปัจจัยการผลิต นอกจากนี้สถาบันครอบครัวเป็นหน่วยเล็กที่สำคัญที่สุดในสังคม ในการสร้างมนุษย์ให้สมบูรณ์ขึ้นมา

4. ศิลข้อที่สี่ ละเว้นจากการกล่าวเท็จปราศจากความจริง เป็นหลักประกันเสรีภาพทางสื่อและข่าวสารคือจะต้องไม่ใช่ข้อมูลเท็จมากกล่าวหาให้ร้ายซึ่งกันและกัน ถือเป็นปัญหาของทั้งโลก เนื่องด้วยโลกที่เต็มไปด้วยเสรีภาพแต่ยังขาดจรรยาบรรณในการใช้เสรีภาพ

5. ศิลข้อที่ห้า เว้นจากการดื่มสุรา ของมีเมา สิ่งเสพติดให้โทษเป็นหลักประกันสุขภาพ และการบริโภค ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะการบริโภคสุรา ยาเสพติดแต่รวมถึงการบริโภคในลักษณะมีเมาทุกรูปแบบ เช่น บริโภคอาหารปัจจัยสี่ การบริโภคนครุภัณฑ์ อำนาจ รวมถึงการบริโภคอัตลักษณ์ ค่านิยมของการมีี่ห้อตราสินค้า (brand) โดยทางพุทธได้พูดเรื่องการบริโภคความมั่งคั่งต้องมีการบริโภคอย่างมีสติซึ่งศีลข้อนี้จะช่วยโลกไม่ให้มีการบริโภคด้วยอัตราเร่งที่เร็วเกินไปและจะได้ชะลอความเสื่อมของทรัพยากรสิ่งแวดล้อมให้ช้าลงได้

ดังจะเห็นได้ว่าศีลห้าสามารถนำมาประยุกต์เพื่อช่วยเป็นหลักประกันให้เกิดแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งการสร้างความเป็นธรรมและสิทธิมนุษยชนให้เกิดขึ้นในสังคมโลก ตลอดจนการกำกับพฤติกรรมของมนุษย์ในการเลือกบริโภคสิ่งต่าง ๆ ด้วยความมีเหตุผลที่จะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมทั้งในปัจจุบันและอนาคต (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2554)

การพัฒนาทั้ง 3 ด้านนี้จะต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งหากพัฒนาได้ทั้งสามด้านแล้วจะทำให้ชีวิตมีแต่ความดีงาม ซึ่งจะนำไปสู่การเข้าถึงอิสรภาพและสันติสุขที่แท้จริง การพัฒนาหรือการฝึกฝนทั้ง 3 ด้านนี้ เราเรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งประกอบไปด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นเอง แนวคิดทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางที่กว้างขวางเกื้อกูลกันกว่า แนวทางของทางโลกมนุษย์ที่ได้ให้คำจำกัดความไว้อย่างมากมาย เหตุเพราะการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ย่อมไม่มีโทษ ไม่มีภัย หรือผลกระทบข้างเคียงต่อสิ่งใด หรือระหว่างการพัฒนา มีแต่คุณค่าอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งมนุษย์ ธรรมชาติ และโลกเป็นอย่างยิ่ง

การศึกษาเพื่อคนทุกคน คนทุกคนเพื่อการศึกษา ซึ่งประเทศไทยนั้นได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืนเพื่อคนทุกคนมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเขาเหล่านั้น จะเป็นคนไทย กลุ่มชาติพันธุ์ นักบวช สตรี เด็ก หรือแม้แต่คนชรา ไม่ว่าจะเป็นคนไทยโดยสายเลือด หรือผู้เข้ามาทำงานหรืออาศัยอยู่ในประเทศไทย ก็ตาม เขาเหล่านั้น ย่อมได้รับสิทธิทางการศึกษาในประเทศทุกคน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2552)

การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

การพัฒนาศักยภาพในการทำงานของบุคลากรในองค์กรไม่ควรเน้นเฉพาะการเพิ่มประสิทธิภาพของงานแต่เพียงด้านเดียว หากจำเป็นต้องจัดการฝึกอบรมพัฒนาด้านจิตใจควบคู่ไปด้วย โดยการปลูกจิตสำนึก ด้านคุณธรรมจริยธรรม และความดีงามให้เกิดมีขึ้นในตัวบุคคล ทำให้เป็นบุคลากรที่ควรค่าแก่การทำงานในองค์กร ให้เป็นคนมีอริยทรัพย์ คือทรัพย์ภายในที่มีคุณธรรมอันประเสริฐ 7 ประการ ได้แก่ 1. ศรัทธา (Confidence) ความเชื่อที่มีเหตุมีผล 2. ศีล (Morality) การรักษากายวาจา ให้เรียบร้อยสะอาด และบริสุทธิ์ 3. หิริ (Moral shame) ความละอายใจต่อการทำความชั่ว 4. โอตตัปปะ (Moral shame) ความเกรงกลัวต่อความชั่ว 5. พาหุสัจจะ (Great Learning) ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก 6. จาคะ (Liberality) ความเสียสละ ความ

เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ 7. ปัญญา (Wisdom) ความรู้ความเข้าใจ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา รู้กระทำ การพัฒนาองค์การนั้น จะต้องครอบคลุม และสอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมขององค์การตลอดเวลา การพัฒนาองค์การที่ดี จะต้องเน้นการสร้างความสำเร็จร่วมกันของบุคลากรในองค์กร ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการพัฒนา จะเห็นได้ว่า วัตถุประสงค์หลักของการพัฒนาองค์การนั้น มิได้มุ่งเฉพาะแต่การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่จะเน้นการเสริมสร้างความสามารถขององค์กรในทุก ๆ ด้านโดยใช้เป้าหมายกระบวนการ (Process Goals) และผลลัพธ์รวม (Outcomes Goals) เป็นตัวหลัก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), (2559) : 214)

การพัฒนาองค์การ ในด้านการพัฒนากำลังคน (Manpower Development) บุคลากรในองค์กร ถือว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญ เพราะมนุษย์เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ไม่ว่าจะพัฒนาด้านใดก็ตาม ให้พัฒนามนุษย์เป็นตัวตั้ง พัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ที่ต้องพัฒนาในเบื้องต้น เป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับบุคลากร โดยส่วนมากมักดำเนินการโดยการพัฒนาและฝึกอบรม โดยผ่านกระบวนการในการพัฒนาและส่งเสริมให้บุคลากรมีความรู้ความสามารถ ความเข้าใจ มีทักษะในการปฏิบัติงาน มีทัศนคติเชิงบวก มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สร้างความผูกพันของบุคลากรต่อองค์กร สร้างความยืดหยุ่นในการบริหารบุคลากร ตลอดจนมีทัศนคติ และพฤติกรรมที่ดี เพื่อให้ประสิทธิภาพในการทำงานดีขึ้น การพัฒนาบุคลากร เป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการความคิด การประพฤติ การปฏิบัติตนให้มีความเจริญขึ้น ทั้งในเรื่องของความรู้ ความสามารถทักษะ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของบุคลากร ทั้งต่อตนเอง ต่องาน ต่อองค์กร และสังคม เพื่อให้เกิดการเจริญงอกงามทั้งทางกาย ทางวาจาและจิตใจ ตามลักษณะขององค์กรตามแนวพระพุทธศาสนา คนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว จะเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม ประเทศชาติต่อไป (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตฺโต), 2548 : 10)

หลักและวิธีการการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณ

ผู้บริหารนอกจากเป็นผู้มีทักษะในการบริหารแล้ว ยังต้องเป็นผู้ที่นำวิสัยทัศน์ (Vision) ความเข้มแข็ง (Intensity) และความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) ที่ตนเองรับผิดชอบ ผู้บริหารที่จะเป็นผู้นำสนใจในสิ่งที่เป็นไปได้ และเป็นสิ่งที่ตนเอง รวมทั้งผู้อื่น ต้องการให้บรรลุ และมีวิสัยทัศน์เกี่ยวกับความสำคัญของสิ่งที่กำลังทำอยู่ขณะนี้ ผู้นำเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมขององค์การด้วยกำลังกายและกำลังใจอย่างมาก และนำความเข้มแข็งในความต้องการปณิธาน และความกระตือรือร้นไปสู่งานนั้นด้วย คุณลักษณะเหล่านี้ทำให้ผู้บริหารที่จะเป็น ผู้นำที่แตกต่างจากผู้อื่นทางด้านจิตวิญญาณที่ไม่ใช่เป็นเพียงเฉพาะแต่เป็นผู้นำ นอกจากนี้ยังต้องนำความคิดใหม่ ๆ และความเชื่อในการเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์มาให้องค์การ ซึ่งประกอบไปด้วย (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2552)

1. กำหนดให้มีคณะกรรมการการศึกษาในทุกระดับนับตั้งแต่ระดับนโยบาย ระดับเขตพื้นที่การศึกษา และระดับสถานศึกษา ที่มีผู้แทนทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ศิษย์เก่า นักบวช สถาบันทางสังคม และผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

2. การให้เอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ครอบครัวยุวมชน องค์กรชุมชน สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ๆ เข้ามามีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และมีสิทธิรับการสนับสนุนทางวิชาการ การรับเงินอุดหนุนจากรัฐ และการยกเว้นภาษี

3. การจัดการศึกษาของรัฐที่มีผลกระทบต่อภาคเอกชน จะต้องมีการทำประชาพิจารณ์โดยประชาชน

4. การเปิดโอกาสให้มีการระดมทุนและทรัพยากรเพื่อการศึกษาจากทุกภาคส่วน ซึ่งหมายถึงการที่ประชาชนทุกภาคส่วน เข้ามาสนับสนุนทุนและทรัพยากรเพื่อการศึกษาแก่สถานศึกษาต่าง ๆ ได้

5. การร่วมติดตามคุณภาพการเรียนการสอนของครูสะท้อนสู่สังคมเป็นระยะของพ่อแม่ผู้ปกครอง เป็นต้น

การจัดการศึกษาของประเทศไทยสอดคล้องกับสากลมาโดยตลอด ขณะเดียวกันก็อยู่บนพื้นฐานของความเป็นไทยทั้งบริบทของสังคม ศาสนา วัฒนธรรม โดยเฉพาะปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และกระบวนการของการมีส่วนร่วม ที่ทำให้ประเทศไทยและคนไทยมีความยั่งยืนมาได้

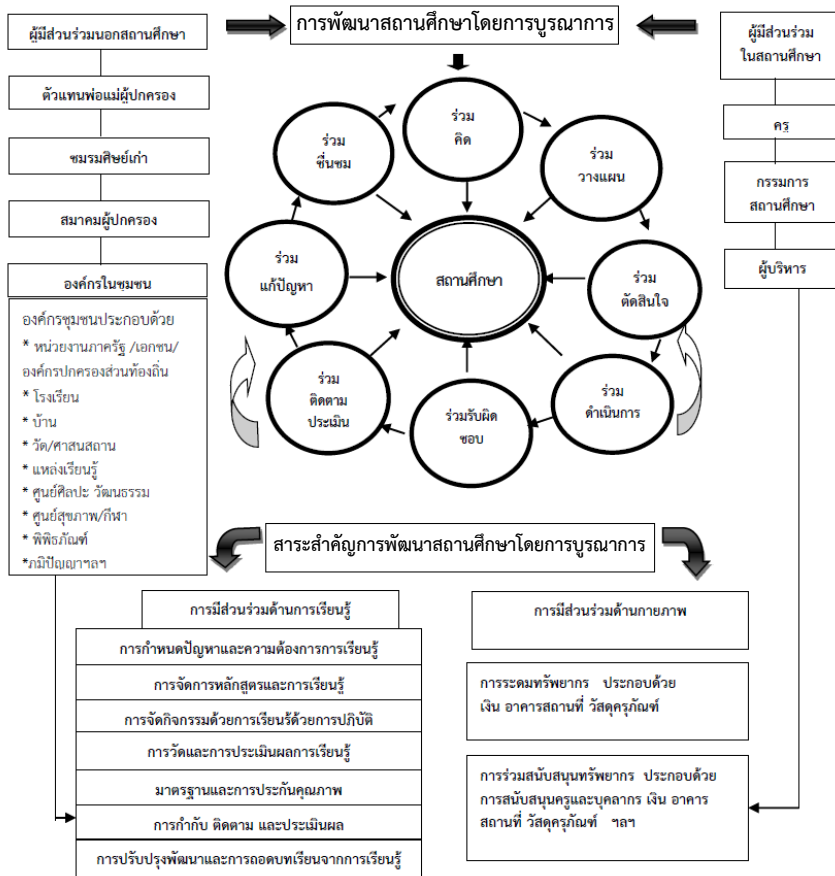
วิธีการและขั้นตอนการพัฒนาสถานศึกษา

1. ร่วมคิด โรงเรียน/แหล่งเรียนรู้จัดทำประชาคม ครู ผู้บริหาร กรรมการสถานศึกษา และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน เพื่อรับทราบปัญหาและความต้องการของผู้เรียน พ่อแม่ผู้ปกครองและชุมชน และกำหนดวิสัยทัศน์ของสถานศึกษาร่วมกันเพื่อการบริหารจัดการศึกษาสถานศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ
2. ร่วมตัดสินใจ เมื่อมีกิจกรรมใดที่ต้องฟังความเห็นและตัดสินใจร่วมกันที่มีผลกระทบต่อการบริหารจัดการและส่วนได้ส่วนเสียของผู้เรียนและประชาชน ครู ผู้บริหาร กรรมการสถานศึกษาและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะมีการตัดสินใจร่วมกันบนพื้นฐานของข้อมูลของสถานศึกษาและชุมชน
3. ร่วมวางแผน มีการวางแผนการดำเนินงานร่วมกัน ตามการจัดทำประชาคม ทั้งจัดทำแผนกลยุทธ์ แผนพัฒนา แผนปฏิบัติการและมีการกำหนดโครงการ กิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและชุมชน ร่วมกัน
4. ร่วมดำเนินการ เมื่อมีการมอบหมายการดำเนินงานใด ๆ ของโรงเรียน/แหล่งเรียนรู้ที่เกิดจากการคิดร่วมกัน วางแผนร่วมกัน ผู้บริหาร ครู กรรมการสถานศึกษา และผู้มีส่วนได้เสีย มีการดำเนินงานในกิจกรรมนั้น ๆ ตามภารกิจหน้าที่ที่กำหนดร่วมกัน
5. ร่วมรับผิดชอบ เมื่อมีกิจกรรมที่ต้องดำเนินการและผลของการดำเนินงานทั้งด้านบวกและด้านลบ ผู้บริหาร ครู กรรมการสถานศึกษา และผู้มีส่วนได้เสีย จะมีการรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นร่วมกันโดยไม่ทอดทิ้งให้เป็นปัญหาของผู้ใดผู้หนึ่ง ความรับผิดชอบดังกล่าวเป็นไปตามระดับของ ความรับผิดชอบ เช่น ผู้บริหารมีหน้าที่บริหารงาน ครูมีหน้าที่สอน จัดประสบการณ์เรียนและพัฒนาการเรียนรู้ ภูมิปัญญาช่วยสอน พ่อแม่ผู้ปกครองร่วมแนะนำ กากับติดตามการเรียนรู้ของบุตรหลาน ชุมชนและ

องค์กรในชุมชนทำหน้าที่สนับสนุนช่วยเหลือกิจกรรมการเรียนรู้และระดมทรัพยากร เป็นต้น

6. ร่วมแก้ปัญหา เมื่อมีปัญหาอันเกิดจากการบริหารจัดการหรือการดำเนินงาน ผู้บริหาร ครู กรรมการสถานศึกษา และผู้มีส่วนได้เสีย มีการหาทางแก้ปัญหาดังกล่าว ร่วมกันให้ลุล่วงด้วยดี

7. ร่วมติดตามประเมินผล ระหว่างการดำเนินงานและหลังการดำเนินงาน ผู้บริหาร ครู กรรมการสถานศึกษา และผู้มีส่วนได้เสียมีการติดตามและประเมินผลเพื่อการปรับปรุงและพัฒนาางานร่วมกันในกิจกรรมการประเมินผลการเรียน พ่อแม่ผู้ปกครอง หรือภูมิปัญญา สามารถเข้ามามีส่วนในการประเมินผู้เรียนด้วย

ภาพที่ 1 การพัฒนาสถานศึกษาโดยการบูรณาการ

ปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาสถานศึกษาโดยผู้นำเชิงจิตวิญญาณ (UNDP, 2006)

1. ภาวะผู้นำของทั้งผู้บริหารและผู้นำชุมชนที่เปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน มีคุณลักษณะความเป็นผู้นำ และพฤติกรรมของผู้นำ กล้าคิด กล้าตัดสินใจ กล้ารับผิดชอบ และแก้ปัญหาาร่วมกันตามหลักและกระบวนการของโครงการ
2. ความรับผิดชอบในหน้าที่ของของบุคลากรแต่ละระดับ บนพื้นฐานของเหตุผลที่ต่างรู้หน้าที่ของตนและดำเนินไปสู่เป้าหมายที่วางไว้
3. การยอมรับและให้เกียรติซึ่งกันและกัน บนพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่มีสิทธิและความเสมอภาคเท่าเทียมกันของทั้งครู ผู้บริหาร ตัวแทนชุมชน และภาคส่วนต่าง ในการทำหน้าที่เพื่อบุตรหลานของตน
4. การเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ตามแผนงานและกิจกรรมที่วางไว้ และเกิดการถอดบทเรียนร่วมกัน จนนำไปสู่การขยายผลจากโรงเรียน สู่ครอบครัวและชุมชน นำไปสู่ความเข้มของท้องถิ่นและชุมชน
5. การใช้ความรู้ และคุณธรรมในการดำเนินงาน ทั้งในเรื่องของความรับผิดชอบต่อความซื่อสัตย์ การมีวินัย ความอดทน การเอื้ออาทรหรือการแบ่งปันซึ่งกันและกัน
6. ความเป็นอิสระของสถานศึกษาและชุมชนในการดำเนินงาน ภายใต้การสนับสนุนทางวิชาการของผู้ทรงคุณวุฒิและข้อตกลงเป้าหมายที่วางไว้ร่วมกัน
7. มีการกำกับและสนับสนุนจากฝ่ายบริหารโครงการ โดยปราศจากการแทรกแซง และมี การช่วยเหลือในประเด็นที่สถานศึกษาและชุมชนไม่สามารถแก้ไขได้หรือเมื่อมีการร้องขอ

การจัดการสถานศึกษาเพื่อให้เกิดพัฒนาโดยผู้นำทางจิตวิญญาณ เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนทุกคนและทุก ๆ คน ให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา พัฒนาสถานศึกษา ตระหนักและรับรู้ปัญหาและความต้องการท้องถิ่นและชุมชนของตน เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียน บุคลากร บุคคลในองค์กร ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม ทั้งการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมรับผิดชอบ ร่วมติดตามประเมินผล และร่วมชื่นชมผลสำเร็จร่วมกันตามบริบทของสังคมไทย ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในด้านความมีเหตุผล ความรู้จักพอประมาณ การมีภูมิคุ้มกัน บนเงื่อนไขของความรู้คู่

คุณธรรม ที่นำไปสู่ความสำเร็จ และบูรณาการเข้าสู่ระบบการเรียนรู้ทั้งในระบบ นอก ระบบ และตามอัธยาศัย เป็นการเรียนรู้ร่วมกันทั้งชุมชน โดยมีสถานศึกษาหรือ หน่วยงานที่จัดการศึกษาเป็นฐานการดำเนินงานร่วมกัน (พิณสุดา สิริธังศรี, 2555)

บทสรุป

ความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ คือรูปแบบความเป็นผู้นำที่อยู่บนพื้นฐานของ การพัฒนาศักยภาพของบุคคลจากภายในสู่ภายนอก โดยการพัฒนาความเป็นผู้ที่เติบโต ในความเชื่อ ความศรัทธา ต่อคุณธรรมความถูกต้องดีงามเป็นพื้นฐาน และด้วยความ เข้มแข็งแห่งศรัทธานั้น ได้กลายเป็นพลังขับเคลื่อนชีวิตให้กระทำการที่ถูกต้อง และเป็น คุณประโยชน์อย่างแท้จริงแก่ส่วนรวม และแบบอย่างชีวิตนี้ ได้กลายเป็นแรงบันดาลใจ ให้กับบุคลากรในองค์กรได้ร่วมในการอุทิศตนเพื่อเป้าหมายและคุณค่าที่แท้จริงแห่งงาน โดยปราศจากการบังคับหรือใช้แรงจูงใจในด้านวัตถุเป็นที่ตั้ง ซึ่งลักษณะความเป็นผู้นำ ทางจิตวิญญาณนี้ จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา อันหมายถึง คณะผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง หรือผู้มีส่วนร่วมแบบองค์รวม เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนา อันเป็นประโยชน์ ต่อลูกหลานเยาวชนที่จะได้รับโอกาสทางการศึกษา เล่าเรียนที่ดี มีคุณภาพ โดยความ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญในการพัฒนาแบบบูรณาการ ดังกล่าวมาให้มั่นคงต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- จิระพรรณ กาญจนจิตรรา. (2548). *การพัฒนาสถานศึกษา*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย รามคำแหง.
- ประเวศ วะสี. (2544). *สุขภาวะทางจิตวิญญาณ*. กรุงเทพฯ : นิตยสารหมอชาวบ้าน.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2548). *มนุษย์ศาสตร์กับการพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2554). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.

- _____ . (2552). การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต),
- พิณสุดา สิริธรงค์ศรี. (2555). รายงานการวิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- สุทธิพร รัตนธร ศรีทธา, (2553). ศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Fry, L.W. (2003). Toward a theory of ethical and spiritual leadership. *The Leadership Quarterly*, 16(5), 619-622.
- UNDP. (2006). *Human Development Lifetime Achievement*. Award His Majesty King Bhumibol Adulyadej of Thailand. Retrieved June, 8, 2016 from <http://www.undp.or.th>